

ד"ר איתי נגרי

האנטישמיות המודרנית:

גורמיה וביטוייה במרכז, במערב ובמזרח אירופה

א. ידע:

ההתנגדות הקשה להשתלבותם של היהודים בחברה האירופאית היא האנטישמיות המודרנית. אנטישמיות משמעותה – נגד העמים השמיים שהם על פי המסורת היהודית צאצאיו של שם, ועל פי המדע קבוצה של עמים מזרחיים דוברי שפות שמיות. למעשה התייחס המושג אנטישמיות כמעט מהתחלה ליהודים בלבד. האנטישמיות היא הגדרה המודרנית לשנאת היהודים שכונתה בעבר גם 'שנאת ישראל'. שנאת היהודים הקדומה החלה עוד בעת העתיקה במאבקים מול אימפריות בעלות אינטרסים באזור, ובעלות ודתות ותרבויות שונות מהיהדות. השנאה התפתחה גם בימי הביניים בעקבות צמיחת הנצרות מתוך היהדות, היחסים המורכבים בין הדתות, והשינויים במאפייני העיסוק הכלכליים של היהודים. הטענות הנוצריות באו לידי ביטוי בעלילות כנגד היהודים, שבמרכזן עלילות הדם.

במאה ה-19 נוספו ל'שנאת ישראל' מרכיבים חדשים והם שעשו אותה לאנטישמיות המודרנית. המרכיבים החדשים היו:

לאומנות ורומנטיקה: הלאומיות הקיצונית והרומנטיקה הדגישו את הזרות של היהודים בין העמים האירופאים והציגו אותם כגורם מסוכן אשר מתכנן להשתלט על העולם.

תורת הגזע והדרוויניזם החברתי: במאה ה-19 הופיעו באירופה תפיסות מדעיות חדשות ויחד איתן הופיעו תפיסות שהשתמשו במדע כדי להוכיח כביכול שישנם עמים שהם עליונים על פני העמים האחרים. התפיסות הללו היו תפיסות גזעניות. רוב הגזעניים היו גם אנטישמים. הם טענו שהגזע הארי הוא הגזע העליון והטוב ביותר בכל תכונותיו, ואילו היהודים השמים הם הנחותים ביותר והשליליים בכל תכונותיהם. לטענתם - תכונות אלה הן מולדות ובלתי ניתנות לשינוי או תיקון. היהודים הוצגו כדמויות שטניות מאיימות שעומדות להשתלט על אירופה כולה.

שינויים כלכליים וחברתיים: במאה ה-19 הגיעה לשיאה המהפכה התעשייתית ששינתה באופן דרמטי את סדרי הכלכלה והחברה באירופה ובעולם כולו. התפיסה הקפיטליסטית תפסה מקום מרכזי בחברה. על רקע התעשרותם של יחידים והפיכתם של המוני עובדים למעמד עני ומנוצל צמחה האידיאולוגיה הסוציאליסטית שיצאה נגד הקפיטליזם. מכיוון שהיו כמה משפחות יהודיות עשירות במיוחד כמו משפחת רוטשילד, אנטישמים טענו שהיהודים הם המעמד המנצל את המוני האירופאים הנוצרים אבל אנטישמים האשימו בפגיעה בחברה ובכלכלה גם יהודים שלא היו קפיטליסטיים או אף החזיקו בתפיסות מנוגדות. ככלל האנטישמים האשימו את היהודים בתופעות שונות של ניצול החברה, השתלטות עליה ופגיעה בה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

לאנטישמיות המודרנית היו ביטויים שונים במרכז ומערב אירופה:

גרמניה: בגרמניה התפתחה האנטישמיות במהירות הרבה ביותר, למרות שהיהודים היוו כאחוז אחד מהאוכלוסייה בלבד. תופעות של שנאת יהודים ליוו את גרמניה בכל המאה ה-19, אך 1879 נתפסת כנקודת מפנה, כיוון שבה קמה תנועה אנטישמית מוכרת וגלויה בשם "ליגת האנטישמים" בהנהגת וילהלם מאר, אשר גם היה האדם שהכניס את המושג אנטישמיות לשימוש באותה שנה. בגרמניה ניכרה האנטישמיות כמעט בכל מקום ותחום.

אוסטרו-הונגריה: ברחבי האימפריה האוסטרו-הונגרית היוו היהודים אחוזים בודדים מן האוכלוסייה. האימפריה היתה מלאה בביטויים אנטישמיים כגון מפלגות אנטישמיות, עלילות דם נגד יהודים ואף אלימות. בלטה פעילותו האנטישמית של ראש עיריית וינה.

צרפת: בצרפת קמה אגודה אנטישמית. אדוארד דרימון היה האנטישמי הבולט ביותר. שיאה של האנטישמיות בצרפת היה עם פרשת דרייפוס במסגרת הואשם קצין יהודי, אלפרד דרייפוס, בריגול לטובת גרמניה, במקום המרגל האמיתי. דרייפוס הודח מהצבא בטקס משפיל, בו צפה גם העיתונאי תיאודור הרצל, נשלח לכלא מרוחק, ולמרות שבצרפת נשמעו קולות רבים נגד האשמתו, וגם כשהתברר שאיננו האשם, חלפו עוד שנים ארוכות עד שזוכה. הפרשה חילקה את צרפת בין ימין לשמאל, בין תומכי דרייפוס למתנגדיו. האנטישמיות בארצות מערב ומרכז אירופה הוכיחה ליהודים רבים בארצות אלו כי למרות האמנסיפציה שניתנה להם, הם אינם רצויים בחברה האירופאית.

האנטישמיות במזרח אירופה:

ברחבי רוסיה-פולין חיו בסוף המאה התשע עשרה למעלה מחמישה מיליון יהודים. רובם בחלקים החדשים של רוסיה במערב – 'תחום המושב'. שטחי רוסיה-פולין התאפיינו באווירה של שנאת ישראל מהסוג המסורתי הישן. האנטישמיות במזרח אירופה הייתה נפוצה בקרב אנשי דת, כמו גם משכילים. הייתה תקופה מסוימת של סובלנות יחסית כלפי היהודים בימי הצאר אלכסנדר השני, אשר נתן להם יותר אפשרויות להתקדם בכלכלה ולהשתלב בחברה, אולם הסובלנות הסתיימה עם הרצחו של צאר זה במרץ 1881. בנו אלכסנדר השלישי החליט לחזק את מעמדו על ידי הפניית הכעס של האוכלוסייה נגד היהודים. כמה שבועות לאחר רצח הצאר ועד 1884 התרחשו ברחבי תחום המושב פוגרומים – פרעות שכונו על ידי משכילים יהודיים "הסופות בנגב" שפגעו ביותר ממאה קהילות יהודיות. מאות יהודים נרצחו, נפצעו, נשדדו. השלטון לא התערב מיד, אלא רק לאחר שחש סכנה לפגיעה ביציבותו. לעיתים אף עודד השלטון את הפגיעה ביהודים. "הסופות בנגב" היו גורם מרכזי לראשיתה של העלייה הראשונה לארץ ישראל. ב-1891 התרחש "גירוש מוסקבה" במסגרתו גורשו מהעיר כל בעלי המלאכה היהודיים – כשלושים אלף. בפוגרום קישינוב בעיר קישינוב (בירת מחוז בסרביה – מולדובה היום) באפריל 1903 נרצחו כחמישים יהודים ונפצעו מאות.

ב. מיומנויות:

ניתוח מקורות
השוואה
שאלת שאלות
הקשרים בין נושאים
הבעת עמדה

ג. שיעורים ומצגות:

קישורים לשיעורים ולמצגות

ד. שאלות:

1. הסבירו במילים שלך מה היא האנטישמיות המודרנית. במה היא שונה ובמה היא דומה לשנאת ישראל הישנה.
2. השוו בין האנטישמיות במזרח אירופה וזו במערב – מרכז אירופה, על פי שני תבחינים.
3. הסבירו את הקשר בין מגמות ההשתלבות של היהודים בהשפעת ההשכלה האמנסיפציה במערב אירופה לבין צמיחת האנטישמיות. הדגם תשובתך באמצעות שני מקורות מספר הלימוד.
4. נסחו שאלה שתוכל לסייע מבחינתך להבנה טובה יותר של אחד מגורמי האנטישמיות, או אחד מביטויי האנטישמיות.
5. הסבירו את הקשר בין מידת ההשתלבות של היהודים במזרח אירופה אנ מערב ומרכז אירופה לבין הגירתם לארצות אחרות (ארץ ישראל, ארה"ב)
6. כתבו מכתב דמיוני אל העבר אל יהודים באחת הארצות בהן הייתה אנטישמיות. במכתב אחד נסה לשכנע אותם כי אין ברירה לעזוב את ארצם, ובשני כי ניתן ורצוי להישאר. את הטענות בשני המכתבים יש לבסס על עובדות היסטוריות אותן למדתם.

ה. הצעות למטלות נוספות:

צפו בקטע מתוך הפרק הראשון של 'עמוד האש' (4:30 דקות ראשונות)

<https://www.youtube.com/watch?v=TnHUPEjdoQQ>

1. הסבירו על פי קטע זה את הקשר בין האמנסיפציה וההשכלה לראשית האנטישמיות. השלימו ההסבירו באמצעות מה שלמדת.

2. בחרו מקור ראשוני אחד המופיע בקטע בו צפיתם. הסבירו האם הוא מבטא אנטישמיות מודרנית או יותר את שנאת ישראל הישנה?

3. חפשו בספר הלימוד שלכם מקור ראשוני או משני אחד, אשר מבטא/מדגים את מה שראיתם בקטע. הסבירו כיצד הוא מבטא/מדגים זאת?

צפו בקטע מתוך הפרק הראשון של 'עמוד האש' (דקות 11 – 28)

<https://www.youtube.com/watch?v=TnHUPEjdoQQ>

1. על פי קטע זה צרו תרשים זרימה אשר יבטא את הקשר בין האירועים האנטישמיים במזרח אירופה ובין ההתפתחויות בראשית הציונות. השלימן את התרשים על פי מה שלמדת.

צפה בפרק מתוך 'לאן יהודים לאן: צרת הצאר' (26:20 דקות)

<https://www.youtube.com/watch?v=uDlb7oUQn4c>

1. על פי פרק זה הסבירו את הקשר בין ההשכלה היהודית במזרח אירופה לבין ההגירה ממזרח אירופה לארצות אחרות. (רמז: שימו לב להשפעות האנטישמיות).

2. בחרו דמות אחת המבטאת בפרק עמדה מסוימת ביחס לחיי היהודים ברוסיה. הסבירו מהי העמדה אותה היא מביעה. על בסיס מה שלמדתם: האם הנכם תומכים בעמדת דמות זו או דווקא מתנגדים לה? נמקו.

חפשו במרשתת ידיעות על גילויי אנטישמיות, בשנים האחרונות, באותן ארצות עליהן למדתם בנושא זה

1. ציינו שתי נקודות דמיון ושתי נקודות שוני בין גילויי האנטישמיות בתקופה זו לבין האנטישמיות בשלהי המאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים.